

НА ПААНИНИ ОЗРЕНУ

Штаб 2. армије НОВЈ, 18. јануара 1945. године издао је заповест потчињеним јединицама за напад на Бијељину, Брчко и комуникацију Соколац - Власеница, па је 45. дивизију одредио као општу резерву 2. армије, с тим да са две бригаде изврши покрет ка Тузли.²¹⁵ Штаб 45. дивизије је наредио штаб 23. бригаде да изврши померање на просторију Сњијежница - Обршина - Прибој. •<

Штаб 23. бригаде је 20. јануара издао заповест, Оп. бр. 53, потчињеним јединицама о покрету на нову просторију: »У склопу општих задатака јединица наше армије наша дивизија на правцу свога кретања према Тузли добила је задатак да темељито прочисти од четничких банди југозападне обронке планине Мајевице и просторију северно од комуникације Прибој - Лопаре, до у висину с. Корај и с. Челић. Наша бригада извршиће померање до на просторију Сњијежница - Обршина - Прибој«.²¹⁶

По хладном и ветровитом времену бригада је 21. јануара извршила покрет са просторије Козлука правцем: Јасеница - Локањска планина - Лазе - Мејдан (триг. 675) и законачила на просторији: Сњијежница - Гуњевци - Обршина - Прибој. Штаб бригаде сместио се у селу Сњијежници, а бригадна болница и интендантура привремено су остали на старој просторији.

Марш је извођен организовано, са свим мерама обезбеђења, како у месту поласка, тако и за време покрета. Строго се

215) 36. НОР, IY 32, док. 92.

216) АОС, к. 1337, рег. бр. 17-1/2, *Заповест штаба 23. бригаде*, Оп. бр. 53, од 20. јануара 1945. године.

водило рачуна да за време марша не изостане ниједан борац.

Насваких 50 минута одређиван је одмор од 10 минута, не ради самог одмора, већ ради прикупљања »репова«. У времену застанка старешине се нису одмарале, већ су обилазиле своје јединице. За време марша извиђачки органи и јаке патроле претходнице и побочнице интензивно су прикупљали обавештајне податке о непријатељу.

Штаб 45. дивизије наредио је штабу 23. бригаде: »... 22. ов. мес. у 15 часова продужиће кретање правцем Тузла - Пурачић - Добошница - Петрово Село. На простору с. Петрово Село бригада ће се сместити са задатком извиђања и затварања праваца од Добоја. Штаб Д-3 као и штабови батаљона Д-3 посветиће нарочиту пажњу и уложити сав труд на сређивању стања по јединицама.«²¹⁷⁾

По дивизијској заповести све јединице 23. бригаде извршиле су већ 22. јануара покрет правцем: Прибој - Лопарде, све комуникацијом, у маршевском поретку: 4. и 1. батаљон и бригадна противколска чета, затим 3. и 2. батаљон, с тим што се штаб 23. бригаде кретао иза 4. батаљона. Марш је извођен по веома хладном времену, али без снега. Бригадна интендантура, болница и батаљонске коморе кретале су се комуникацијом Зворник - Тузла и сместиле се у Симином хану. У току марша није било контакта са непријатељем. Бригада је успоставила везу са деловима 20. бригаде која је била оријентисана према Тобуту. Батаљони су се сместили у рејону Горње Тузле. Непосредно пред полазак још из Козлука у дивизијску болницу је упућено преко 50 бораца са промрзлим ногама, а добијањем наређења за покрет на нову просторију стање се знатно погоршало за сређивање јединица и предузимање санитарских мера, јер за то није било ни мало времена.²¹⁸⁾ Двадесет другог јануара, у 19,45 часова, штаб 23. бригаде издао је заповест потчињеним јединицама за покрет целе бригаде ка новој просторији борбених дејстава. У току ноћи вршене су опсежне припреме за покрет: одржани су састанци са командирима чета на којима је указано да кроз саму Тузлу мора да се прође у савршеном маршевском реду, а ради потпуног растерећења батаљона наређено је да се сва стока која се налазила код батаљона преда бригадној интендантури.²¹⁹⁾

²¹⁷⁾ 36. НОР, IV, 32, док. 110.

²¹⁸⁾ АОС, 1337, рег. бр. 11-1/4, *Извештај штаба 23. бригаде*, од 24. јануара 1945. штабу 45. дивизије.

²¹⁹⁾ АОС, к. 1337, рег. бр. 1-1/2, *Заповест штаба 23. бригаде*, од 22. јануара 1945. године.

Марш бригаде започео је 23. јануара, тачно у 6,39 часова, редоследом: 1, 2. и 3. батаљон, затим бригадна противколска чета, болница и на крају 4. батаљон. На путу из Горње Тузле према Тузли батаљонске коморе су у Симином Хану ступаде у маршевске колоне својих батаљона. Јединице бригаде биле су врло добро припремљене, тако да су кроз Тузлу прошле у скоро савршеном маршевском поретку. Штаб бригаде кретао се у средини маршевске колоне.

По доласку у Пурачић, штаб 23. бригаде издао је заповест у којој је наредио даљи покрет батаљона са задатком преузимања положаја од јединица 21. бригаде 38. дивизије, која је дотле затварала правац Добој - Тузла, на линији: Какмуж - Босанско Петрово Село - Порјечина.

Бригада је сменила 21. бригаду 38. дивизије на сектору: с. Порјечина - Ступари - Милино Село - Турија. Са тог правца требало је дејствовати према планини Озрену и низ долину реке Спрече, против четничких јединица које су се кретале на том сектору. Распоред јединица 23. бригаде био је следећи: 1. батаљон у Турији, 2. батаљон у Милином Селу, 3. батаљон у с. Ступари а 4. батаљон је, крећући се низ Спречу стигао и распоредио се у с. Порјечина са задатком да поседне положаје на линији: Градишник (к. 510) - Међаш (к. 321) - Градина (к. 275) - Илијино брдо (триг. 293) и јаким патролама да контролише долину Спрече и правце ка Босанском Петровом Селу. Штаб батаљона је упозорен на посебну опрезност, јер су четници са правца Какмужа вршили честе нападе на јединице 21. бригаде док су се ове налазиле на тим положајима.²²⁰ Штаб бригаде и бригадна противколска чета били су смештени у селу Сижју. Бригадна болница и интендантура налазили су се у Пурачићу. Време је било веома хладно. Није кувано, већ је борцима подељена сува храна.

При извршењу покрета од Горње Тузле ка Пурачићу командант бригаде, мајор Божидар Борђевић, и политички комесар, Трајко Јовановић Јосиф, дошли су у штаб 14. корпуса НОВЈ и са начелником штаба водили разговор о могућностима кадровске попуне бригаде. После тога су детаљније разговарали са начелником персоналног одељења који им је обећао да ће им у најскорије време упутити неколико батаљонских политичких руководиљаца, али да нема на располагању ниједног руководиоца за команданта и заменика команданта батаљона.

²²⁰> АОС, к. 1337, рег. бр. 22-1/2, *Заповест штаба 23. бригаде*, од 23. јануара 1945. године потчињеним јединицама.

На овим положајима јединице Бригаде остале су три дана. Борци су то време искористили да се оперу и очисте, да сређују оружје, а старешине да сређују своје јединице. Било је регулисано кување хране у батаљонским кухињама и храна је дотурана и на положаје. Време је било веома хладно, али су јединице користиле насеља за смештај, с тим што су јаким патролама обезбеђивали осматрање положаја у претпростору и по дубини према планини Озрену и долини Спрече. Посебна пажња била је обраћена служби извиђања и обезбеђења. Јединице су биле у стању потпуне готовости и за напад, али и за одбрану од евентуалних изненадних напада непријатеља. Обезбеђена је потпуно сигурна веза међу батаљонима, а нарочито између 3. и 4. батаљона, јер се од штаба 21. бригаде сазнало да је непријатељ био најактивнији баш на том правцу. Четврти батаљон остварио је чврсту везу са јединицама 23. дивизије преко реке Спрече.

БОРБЕ ПРОТИВ ЧЕТНИКА НА ОГРАНЦИМА ОЗРЕНА

Продужени су започети фортификацијски радови на положајима и допуњаван систем везе. Чланови штаба бригаде обилазили су батаљоне на положајима и батаљонским руководиоцима давали упутства за правилно поседање и држање положаја и правилно вршење дужности. У штабу бригаде утврђено је да се пред бригадним положајима налази око 3.000 четника, не рачунајући четнички Зенички одред, који се такође налазио на овој просторији,²²¹ и који су скоро свакодневно вршили мање или веће и смелије испаде према положајима јединица НОВЈ.

Двадесет петог јануара у 13 часова, на рејону 3. батаљона појавили су се четници и нападали на батаљонске положаје. Борба је трајала скоро четири часа. Већ истога дана, у 22 часа, делови 3. батаљона напали су на једну већу четничку јединицу, разбили је и протерали. Рањена су два борца, а четници су на бојишту оставили једног погинулог. Заробљен је један четник. Овога дана бригадна интендантура је знатно побољшала исхрану бригадних делова, јер је организовала бригадну пекару и печење хлеба, који је свеж дотуран на положаје. Тога дана у 1. батаљону је за помоћника политичког

²²¹> Био је то у ствари Озренски четнички одред, којим је командовао Цвијетин Тодић (видети и АОС, к. 408, рег. бр. 6 и к. 114, рег. бр. 13/20), јер је Зенички четнички одред тада био нешто даље од ове просторије.

комесара батаљона постављен Милутин Вујовић уместо дотадашњег Бранка Новаковића.

роватно батаљон са око 150-200 људи из Озренског четничког одреда, напала је на положаје 4. батаљона - Градишник, изнад Озренског манастира (поток Јадрина), и била дочекана жестоком ватром. Четнички напад био је силовит и они су успели да око 2 часа протерају 4. батаљон и да заузму ове положаје. Међутим, само пола сата касније батаљон је извршио још жешћи противнапад и успео да непријатеља одбаци далеко у дубину Озрена. Погинуло је пет бораца и један је теже рањен, док је непријатељ имао једног погинулог и више рањених.

Око 11 часова у околини Милиног Села на сектору 2. батаљона појавила се још једна четничка јединица од око 120 до 150 људи. Борба је трајала скоро два часа. Непријатељ је био разбијен и протеран. Погинуо је један борац а тројица су рањена, док су у међупростору нађена четири непријатељска леша, а број рањених је, судећи по крви и кукању четника, био сигурно далеко већи.

диницу јачине око 200 људи у селу Васиљевци. После скоро четворочасовне жестоке борбе, непријатељ је био протеран у правцу Брдо - Липова глава (триг. 672) - Краљица (триг. 884). Погинула су два борца и један је рањен, а непријатељ је имао више рањених.

Тачно у 15 часова истог дана 1. батаљон вршио је јак напад на једну четничку јединицу јачине око 100 људи на положају Турија. Борба је трајала скоро три часа, када се батаљон вратио на своје полазне положаје за напад. Погинула су два борца а тројица су рањена. На положају су нађени лешеве двојице непријатељских војника, а далеко већи број их је био рањен.

Укупно су 26. јануара 1945. године из борбеног строја непријатеља избачена 53 војника, од којих 13 погинулих, најмање 35 рањених и 5 заробљених четника. У 23. бригади је 19 избачено из борбеног строја, од којих 11 погинулих и осам рањених.²²²⁾

После последњих успеха у борбама са непријатељем морал и дисциплина код борачког састава свих јединица бригаде су се знатно поправили. Бригадна интендантура је и даље ор-

²²²⁾ АОС, к. 1337, рег. бр. 12-1/4, *Извештај штаба 23. бригаде*, од 27. јануара 1945. године, у 8.45 часова.

ганизовано деловала, печен је хлеб, кувана је добра храна у батаљонским кухињама и батаљонским транспортом дотурана на положаје.

Бригада се 27. јануара налазила на положајима: 4. батаљон - Порјечина, 3. батаљон - Ступари, 2 батаљон - Милино Село, и 1. батаљон - Турије, штаб бригаде и бригадна митраљеска чета у с. Сижје, а бригадна интендантура и бригадна болница остали су у Пурачићу. Тога дана није било борбених дејстава.

Бригадне јединице на овим положајима биле су доста разбацане, бригадни одбрамбени рејон био је развучен, а присуство јачих четничких јединица није дозвољавало јединицама ни часак одмора ни времена за извођење војне и политичке обуке. Међутим, и поред тешких борбених и неповољних временских услова, батаљони су у овом периоду испојили живу офанзивну активност. Први су вршили нападе и успевали да одбију, али и да протерају непријатеља далеко и дубоко у шуме Озрена. У поређењу са борбеним моралом и успесима у борбама са четницима на Мајевици, овде на Озрену стање се битно побољшало. Чланови штаба бригаде били су често у батаљонима, а одржани су и многи састанци са штабовима батаљона и командама чета. Бригади је био неопходан предах и одмор, али њега није дозвољавао штаб 45. дивизије.

батаљона кадром који је у бригаду упутио штаб 45. дивизије. За политичког комесара 1. батаљона био је одређен Сава Лазаревић а за помоћника политичког комесара Милутин Вујовић, дотле политички делегат бригадног извиђачког вода. За вршиоца дужности команданта 3. батаљона одређен је поручник Милутин Вукићевић, дотле заменик команданта 4. батаљона исте бригаде. Овим се кадровско стање знатно изменило набоље, али се још увек осећала потреба за новим, посебно руководећим кадром.

Јануара 1945. године политички рад и у јединицама 45. дивизије био је оријентисан и на разобличавању деловања избегличке владе и краља Петра II Карађорђевића, у вези са Споразумом Тито - Шубашић. Наиме, краљ Петар II се, 11. јануара 1945. године у Лондону јавно изјаснио против Споразума Тито - Шубашић, од 2. новембра 1944. године.²²³⁾ Био је то дрски удар на јединство народа Југославије, на јединство НОП-а и на дотада извојеване тековине НО борбе. То није била само

²²³⁾ *Ослободиланки рат народа Југославије, 1941-1945*, Војноисторијски институт ЈНА, Београд, 1957, књига II, стр. 540-544.

краљева лична одлука, иза те његове изјаве стајала је окупљена реакција, односно контрареволуција, која је увидела да је коначно изгубила битку за власт у новој Југославији. У свим јединицама одржавани су политички митинзи на којима се говорило о позадини и прљавости ове краљеве изјаве. Тако су 27. јануара 1945. године у свим батаљонима 23. бригаде одржани политички демонстративни митинзи на којима су извикиване паролe »Доле краљ Петар, издајник свог народа и његова реакционарна камарила!«, а затим су АВНОЈ-у и врховном команданту другу Титу послати поздравни телеграми.

На овим положајима бригада је остала и 28. јануара, с тим што се штаб бригаде преместио у Пурачић. Од доласка на ову просторију, под планином Озреном, ради побољшања моралног стања после неуспешних борби на Мајевици, одржаване су редовне конференције са руководиоцима у штабовима батаљона и у командама чета, па и са десетарима, на којима је претресано држање сваког појединца у протеклим борбама, указивано је на грешке које су учинили и говорено о будућој војној и борбеној активности уопште. На овоме се није завршило, већ су чланови штаба бригаде одржавали редовне састанке са штабовима батаљона у вези са истим питањима. Штаб бригаде је планирао да, чим се за то укажу могућности, одржи једну конференцију са свим штабовима батаљона. У овом међувремену формирана је бригадна штапска (пратећа) чета, нешто бројчано слабија од оне прописом предвиђене.²²⁴

батаљона прикупљањем обавештајних података сазнала је да се једна непријатељска група јачине од око 400 четника пребацила на простор Ораховице. Своја предња одељења избацили су на брдо Клуpe, к. 371, док су главнину сместили у засеоцима Православна, (Горња) Ораховица, Мујагићи, Дукановина и Муслиманска Ораховица. Ова четничка јединица имала је и комору од 15 товарних коња.

Прикупивши ове податке, штаб 23. бригаде наређује покрет 1. и 2. батаљона са задатком да нападну ову четничку јединицу и униште је или протерају са ове просторије. Главни напад имао је да изведе 1. батаљон, а 2. батаљон да му садејствује са две чете. Батаљони су почели покрет у 4.30 часова. Први батаљон кретао се у две нападне колоне: једна у правцу Православне Ораховице а друга према Мујагићима и Мусли-

²²⁴ > АОС, к. 1337, рег. бр. 14-1/4, *Извештај штаба 23. бригаде*, Оп. бр. 75, од 30. јануара 1945. године штабу 45. дивизије.

манској Ораховици. Две чете 2. батаљона кретале су се правцем: Буковичка река, Доња Бријесница, Крављи брег, Вукадиново брдо (к. 501), одакле су се оријентисале према Превији (триг. 684) и засеоку Боровчи са циљем затварања правца евентуалног надирања или повлачења четника или њиховог противнапада од Ораховице према Доњој и Горњој Бријесници.

Око 6 часова прва колона из 1. батаљона наишла је на непријатеља у селу Гричу (к. 383) и започела напад, али је дочекана жестоком ватром. Тек после трећег јуриша бораца 1. батаљона, непријатељ је почео да се повлачи у приличној паници према Мујагићима, Муслиманској и Православној Ораховици и Лозни, и био је прогоњен све до Сеоне. Међу четницима било је много Црногораца, који су мештанима ових села говорили да су са породицама избегли из Црне Горе с намером да се пребаце у Посавину. Био је то четнички пук јачине од око 600-700 људи. Ту се, према казивањима сељака, налазио и штаб четничке дивизије.²²⁵ Ови четници су се повлачили у три веће групе: једна у село Православна (Горња) Бријесница, друга преко Сеоне, а трећа група према Горњој Јарушки. Пошто су се састали, делови 1. батаљона наставили су да гоне потучене четнике све до 16 часова, када су са њима изгубили контакт.

Други батаљон је на свом правцу наишао на четнике више Горње Бријеснице и натерао их на бекство. У даљем надирању наишао је на четнике и на положају Вукадиново брдо и у засеоку Боровчи, напао их и разбио, а затим се вратио на своје положаје за обезбеђење општег напада. Целом нападном акцијом оба батаљона руководио је начелник штаба бригаде, капетан Душан Павковић.

После борби утврђено је да су четници располагали са четири тешка минобацача, два брдска топа, више тешких митраљеза и немачких »шараца«. Према казивањима сељака, борбени морал црногорских четника био је слаб, а здравствено стање рђаво. Сваки трећи четник није имао кошуљу, одећа и обућа им је била поцепана и сви су били вашљиви, а према изјавама заробљених четника, сви су они живели веома неуредним животом, без хране и одмора.

²²⁵ 36. НОР, IY, 32, док. 87, 62. - Реч је о четничким јединицама (дивизији) под командом пуковника Павла Буришића, које су се тада повлачиле заједно са Немцима. Према депеши Захарије Остојића, команданта Истакнутог дела Врховне команде за Црну Гору, Босну, Херцеговину и Санџак, број 29, од 5. јануара 1945. године, било је око 7.500 четника и око 2.500 избеглица, углавном чланова породица ових четника.

њених.^{226>} Четници су имали 15 погинулих и преко 30 рањених. Заробљено је пет четника и заплењене су четири пушке, нешто муниције и више ручних бомби.²²⁷⁾

бригада је имала 30 погинулих и 38 рањених, као и 92 борца са промрзлим ногама, а нестало је осам бораца. У том истом времену изгубљено је 28 пушака, 26 стројница и два пушко-митраљеа.

БОРБЕ КОД ГОРЊЕ И ДОЊЕ БРИЈЕСНИЦЕ

На сектору Горње и Доње Бријеснице су заједно дејствовали Зенички и Озренски четнички одред, чији је командант био познати зликовац Цвијетин Тодић. Четници су редовно узнемиравали јединице 23. бригаде на њиховим положајима, било сталним припуцавањем, било извођењем демонстративних напада мањих или већих јединица. Према положајима 23. бригаде четнички команданти слали су јача одељења, повремено чак и читаве батаљоне ради насилног извиђања ових положаја. С друге стране, опрезност и будност јединица 23. бригаде биле су на висини, нису дозвољавале никаква изненађења, а четничка одељења дочекивана су жестоком ватром. Мањим противнападима четници су били увек протеривани у дубину планине Озрена.

Другог фебруара, у 11.30 часова, штаб 2. батаљона је упутио једну своју чету на Пашино брдо са задатком извиђања тог правца. На брду се налазила група од стотинак четника, која је чети давала жестоки и огорчени отпор. Борба је трајала скоро два часа и четници су разбијени и протерани ка Горњој Бријесници. Батаљон је имао шест рањених, а четници шест погинулих и више рањених. Док ова чета водила борбу, око 50 четника пошло је из Доње Бријеснице у правцу Пашиног брда са намером да ударе у леђа овој чети 2. батаљона. Међутим, приметивши приближавање ових четника, два вода 1. чете 1. батаљона на левом крилу бригадног положаја кренула су у брзи напад и протерали их у правцу Горње

²²⁶⁾ Код места Грич погинули су Стеван Добросављевић, Живојин Ивковић, Никола Ивковић, Стеван Обрадовић (за петог погинулог аутор није пронашао податке).

²²⁷⁾ АОС, к. 1331, рег. бр. 1-3, *Извештај штаба 23. бригаде*, Оп. бр. 12, од 1. фебруара 1945. године штабу 45. дивизије.

Бријеснице. Сопствених губитака није било, а непријатељ је имао више рањених.²²⁸⁾

На овој територији бригаду је затекла и епидемија пегавог тифуса, коју су међу ово становништво донели четници са стране, најпре црногорски четници. У бригади су већ биле предузете хигијенске мере. Парена је одећа у свим јединицама, организовано је, колико је то било могуће, прање јединица на смену, али се тифус нешто касније ипак појавио.

Бригада је на овим положајима остала 3. и 4. фебруара 1945. године. У току дана патролирало се и извиђало и јединице су доводиле у исправно стање своју опрему и оружје. У току 4. фебруара, интензивним прикупљањем обавештајних података, у штабу 23. бригаде сазнало се за прикупљање више четничких јединица из Озренског и Зеничког одреда, црногорских четника и четника под командом мајора Драгослава Рачића. Очигледно је било да непријатељ припрема жестоке нападе на положаје 1. и 2. батаљона 23. бригаде ради пробијања овим правцем за Посавину.

За организацију напада четничких јединица, још 29. јануара 1945. године, командант штаба опште резерве четничке врховне команде, потпуковник Драгослав Рачић, издао је заповест штабовима и командама потчињених јединица за концентрацију у рејону Завидовића,²²⁹⁾ а већ 3. фебруара командант истакнутог дела врховне команде, генералштабни пуковник Захарије Остојић, издао је заповест командантима потчињених јединица за напад на јединице НОВЈ на просторији Бановићи - Пурачић с циљем што бржег избијања у долину Спрече и даљег продора према Посавини.²³⁰⁾

Нападом 3. бригаде Озренског корпуса управо на одбрамбени рејон 23. НО бригаде четници су намеравали да ослободе овај правац од животне важности за четничко пробијање ка Посавини.

На дан 5. фебруара непријатељске снаге са око 3.000 четника врше жестоки напад на одбрамбени рејон 23. бригаде.

На центар рејона нападали су делови Озренског корпуса а на десно крило рејона четници из дивизије Павла Буришића (Црногорци и Санџаклије). Општи напад четника на положаје сва четири батаљона 23. бригаде почео је тачно у 10 часова. На

²²⁸⁾ АОС, к. 1337/А, рег. бр. 3-1/2, *Историјат борби које је водила 23. бригада 45. дивизије од 22. јануара до 8. фебруара 1945. године.*

²²⁹⁾ 36. НОР, IY, 33, док. 87, објашњење бр. 6.

²³⁰⁾ 36. НОР, XIV, 4, док. 149.

рејону десног крила 1. батаљона непријатељ је долазио са правца Доња Бријесница - Росуља. Развила се жестока борба која је трајала скоро три часа, када су делови 1. батаљона, са десног крила, пред далеко надмоћнијим непријатељем, прешли мост на реци Турији и повукли се у истоимено село, посели његову ивицу и обезбедили обалу Турије према непријатељу.

извршио напад на положаје 2. батаљона на Пашином брду. Батаљонски делови Давали су огорчени отпор и око 16.30 часова извршили су јаки противнапад и разбили непријатеља, који се почео повлачити у паници. Погинуо је један борац из батаљона, а 13 је рањено. Губици непријатеља били су значајни: око 30 погинулих и далеко већи број рањених. У овим борбама рањен је и заменик команданта 2. батаљона, капетан Урош Жижић. На његово место постављен је Велибор Мандић.

Само пола часа касније непријатељ је јаким снагама из Церско-мајевичке групе корпуса напао и на положаје 3. батаљона у селу Ступари. И овде се водила оштра борба која је трајала скоро два часа. Непријатељ је био разбијен и одбачен.

У 6. батаљону губитака није било, али су на непријатељској страни они били значајни. Погинуо је и један четнички командант батаљона, код кога су нађене наредбе и планови за напад на јединице НОВЈ, односно на положаје делова 23. бригаде. Од четника је заплењен и један пушкомитраљез типа »бренгал« (енглески).

После мањих чарки и пушкарања, у 18 часова, четници су јаким снагама, из рејона Градишника, напали и на борбене положаје 4. батаљона. Напад је био силовит, потпомогнут јаком бацачком ватром, али се после двочасовне борбе сломио о упорну одбрану 4. батаљона и батаљонски положаји били су одржани. Батаљон је имао двојицу погинулих и 13 рањених, а четници 12 погинулих и много више рањених.

Било је очигледно да су се четници покренули са планине Озрен ка Требави и Посавини и да су намеравали, без обзира на сопствене губитке, да остваре тај пробој. Први циљ им је био продор преко Ораховице и Бабица према Живиницама, а затим, у покрету са источне стране Тузле, ка Посавини. Због очигледног померања, концентрације и покрета четничких јединица према положајима 23. бригаде, сви батаљони су повећали будност и опрезност на својим положајима и у претпрос-

торе избачена су јака обезбеђења и извиђачка и патролна одељења, а и сами батаљонски положаји ојачани су водовима и четама из батаљонских и бригадне резерве.

бригаде вршили су интензивне припреме за општи напад на четничке јединице на својим рејонима, али је дивизијско наређење, које је уследило 7. фебруара, оријентисало бригаду на нови задатак на истим положајима. С обзиром на то да се из обавештајних података сазнало да непријатељ и рокира јаче снаге ка свом десном крилу, и бригада је вршила своја појачања према померању четника.

Напад јединица бригаде почео је 6. фебруара, тачно у 4 часа.

Једна чета 1. батаљона и чета Бригаде народне одбране кренуле су у напад на непријатеља који се налазио у селу Доња Бријесница. Прешавши реку Турију, очистили су од четника свој стари деснокрилни положај, који су четници заузели претходног дана, прегазили реку Бријесницу, набујалу и ледену, и извршили јак напад на четнике у овом селу, разбили их и избили на бријесничко гробље. Овај положај четници су били јако утврдили па се развила оштра борба, која је трајала скоро два сата. Борци су тада извршили силовити јуриш и ускочили су у земљане и делимично камене бункере на овом положају и разбили непријатеља освојивши и ове положаје. Док су се борци сређивали на достигнутом и заузетим положајима, непријатељ је довукао јаке снаге и извршио снажан противнапад и принудио чете на повлачење на полазне положаје за напад. Чете су имале два рањена борца, а непријатељ седам погинулих и 10-15 рањених.

Други батаљон вршио је напад на четнике у селу Росуљи и на косама северозападно од села, као и у засеоку Врбак, и успео да их протера у правцу бријесничког гробља. У међувремену непријатељ се средио, довео нова појачања и извршио снажан противнапад. Развила се жестока борба, која је трајала скоро четири часа, када је батаљон био приморан да се повуче на своје полазне положаје. Батаљон је имао четири рањеника, а непријатељ 30 погинулих и далеко већи број рањених.

Два батаљона Бригаде народне одбране, који су били на положајима југозападне од с. Турија и затварали правац Бабице - Грич - Ораховица, у новој ситуацији повукли су се на нове положаје. Њихове положаје требало је да заузме 1. ба-

таљон 23. бригаде. Око 16 часова истог дана примећено је да са правца Грич и Бабице креће неколико колона четника, свака колона од по 200 до 300 четника - укупне јачине око 1.000 људи - ка селу Турији. Две чете 1. батаљона кренуле су одмах најкраћим правцем са десног батаљонског крила својих положаја према Доњој Бријесници. Заузеле су у последњем тренутку своје положаје на јужној ивици села Турије и спремне, готово у ходу, дочекале овај четнички напад. Борба је трајала до 20 часова истог дана. Непријатељ је упорном одбраном задржан пред батаљонским положајима. Батаљон је имао два погинула и три рањеника, а непријатељ око 70 погинулих и далеко више рањених.²³¹⁾

Због повлачења непријатеља према бригадном левом крилу штаб бригаде наредио је штабу 3. батаљона да у Турију упути две своје чете ради појачања положаја 1. батаљона. Исто наређење издато је и Противколској чети бригаде, која је садејствовала 1. батаљону. Четврти батаљон остао је тога дана на својим положајима и није имао борбених сукоба са непријатељем.^{232>}

Овога дана, у 23. часа, штаб 23. бригаде добио је наређење штаба 45. дивизије да са јединицама изврши поновни напад на непријатеља 7. фебруара у 2 часа.²³³⁾ Све су припреме завршене на време и начињен је нови распоред јединица за напад. Очекивао се долазак начелника штаба 45. дивизије, потпуковника Милана Аврамовића, који је требало да руководи овом операцијом. Било је веома хладно, а због сталних покрета и борби, интендантуре бригаде и батаљонске коморе нису обезбедиле добру исхрану јединица.

Јачина четничких јединица рачунала се - према проценама Обавештајног центра штаба 45. дивизије - на око 4.000 људи наоружаних покојим тешким бацачем, са сасвим малом количином граната, покојим тешким митраљезом и са приличним бројем пушкомитраљеза. Морал, дисциплина и борбеност тих јединица били су на релативно ниском нивоу, сем код црногорских четника, који су са собом водили и своје породице и жестоко се борили против јединица НОВЈ. Четнике је немилосрдно косила и епидемија пегавог тифуса.

²³¹⁾ Делови 24. бригаде 45. дивизије који су тога дана дошли на ове положаје потврдили су оволики број погинулих четника, чије су лешеве затекли на снегу.

^{232>} АОС, к. 1337, рег. бр. 21-1/4.

^{233>} АОС, к. 1330, рег. бр. 8-2, *Заповест штаба 45. дивизије* од 1. фебруара 1945. године.

На планини Озрену су се тада налазиле две Озренске и једна Спречанска бригада из Озренског корпуса и око 1.000 црногорских четника и више чланова њихових породица. У штабовима дивизија НОВЈ постојали су прилично озбиљни обавештајни подаци да се са овим четничким снагама налазила и четничка врховна команда са Дражом Михаиловићем на челу, наводно у селу Православна Ораховица.²³⁴ У великом броју четничких јединица крајем децембра 1944. године нашло се више официра и подофицира него војника, па је Дража Михаиловић, 26. децембра 1944. године, наредио формирање официрских група (јединица).²³⁵

Двадесет трећа бригада 45. дивизије неколико дана је водила жестоке и скоро свакодневне борбе са овим четничким јединицама и успешно их задржавала у њиховом пробијању ка северу, односно ка Требави и Посавини, где су ове снаге намеравале да се повуку са главнином четничких снага из Србије.

Двадесет трећа бригада, по већ поменутој заповести штаба 45. дивизије од 6. фебруара спремала се да експлоатише борбене успехе постигнуте 5. и 6. фебруара извођењем нових напада и привременим повлачењем на старе положаје. Први батаљон посео је леву обалу реке Турије од села Цапарде до моста према Турији, осигуравајући прелазе на истоименој реци. Лево је имао везу са Бригадом народне одбране²³⁶ а десно са деловима 2. батаљона, који се повукао на косе североисточно од Милиног Села; 3. батаљон посео је положаје десно од 2. батаљона до Великог брда (к. 325), а четврти батаљон десно од трећег, затварајући на тај начин све прелазе преко села Сижја до реке Спрече.

После преласка дела 1. батаљона на леву обалу р. Турије, четници су јачим снагама покушали да пређу реку истим правцем, али су их делови 1. и 3. батаљона дочекали јаком ватром, а затим су извршили јуриш на њих на мосту на Турији и повратили их на десну обалу. У тој борби погинуо је један борац из 3. батаљона, док је непријатељ имао велике

²³⁴) Овај податак обавештајног центра штаба 45. дивизије није био тачан, јер се Дража Михаиловић, са главнином четничких снага дошлих из Србије, тада налазио на Требави (видети и 36. НОР, IV, 32, док. 86, објашњење број 2).

²³⁵) АОС, Четничка архива, к. 14, рег. бр. 19/3, а видети и 36. НОР, XIV, 4. док. 139.

²³⁶) Бригада Одељења заштите народа (Озне), то је Бригада народне одбране за источну Босну, касније 2. бригада 3. дивизије КНОЈ-а (Видети 36. НОР, IV, 33, док. 1).

губитке. У току дана остале јединице нису имале борби са непријатељем, сем што је 4. батаљон одбио четнике са Великог брда. Батаљон није имао губитака. Четници су имали три погинула и више рањених. Време је нешто попустило, снег је био влажан, топио се. Исхрана јединица била је још увек слаба и нередовна. Штаб бригаде налазио се у селу Цапарде.

Јашући на коњу, 7. фебруара, испред села Цапарде, политички комесар 23. бригаде, мајор Трајко Јовановић Јосиф, наишао је на мину, која је експлодирала и тешко га ранила у обе ноге. После неколико часова умро је у дивизијској болници.^{237>}

Седмог фебруара 1945. године, штаб 45. дивизије издао је заповест, О. бр. 34, штабовима потчињених јединица да планину Озрен очисте од четника. Том приликом је речено да је дивизија добила задатак да се најбрже и најенергичније супротстави овим четничким бандама са циљем њиховог одбацивања и уништења као и чишћења читаве планине Озрена.²³⁸ У тој заповести штабу 23. бригаде било је наређено:

»У току 7. овог мес. прикупиће се са три батаљона на линији на којој је данас водила борбу: Цапарде - Милино Село - Турија и 8. ов. мес. извршити покрет са два батаљона према селима Доња Бријесница и Тумаре у циљу овлађивања истима, док ће један свој батаљон задржати на просторији с. Ступари, који ће служити за бригадну резерву и благовремену употребу кад и где буде требало. Један свој батаљон задржаће на просторији села Порјечина са задатком извиђања према Босанском Петровом Селу и затварања правца од Грачанице. По приспећу на одређену линију Бригада ће избацити јака обезбеђења према селу Горњој Бријесници и с. Васиљевцима обавезно запоседајући Церово брдо (к. 300) и Вуково брдо... «²³⁹⁾

По стицању 20. и 24. бригаде на овај сектор, и пошто се изменила ситуација у корист јединица 45. дивизије, јер се непријатељ повукао са просторије Пољица под притиском тих бригада, престала је и бојазан да се непријатељ пребаци у правцу Пурачића и Лукавца, чиме је одбрамбени рејон 23. бригаде постао привремено сигурнији. Сходно оваквој ситуацији и дивизијској заповести штаб 23. бригаде издао је 8. феб-

237) 36. НОР, IY, 33, док. 87, стр. 380.

238) дос. к. 1330, рег. бр. 8-2, Заповест штаба 45. дивизије, од 7. фебруара 1945. године.

239) 36. НОР, IY, 33, док. 46.

руара заповест о поседању нових борбених положаја: 4. батаљон: Илијино брдо (триг. 294) - Градина (к. 275) - Градишник (к. 510); 3. батаљон: с. Ступари - Троглав (к. 331) - к. 305, 2. батаљон: Милино Село до Буковичке реке, с тим да избаци јака обезбеђења у заселак Јовичићи (к. 226), са задатком да се десно повеже са деловима 3. батаљона, а лево са десним крилом 1. батаљона, који поседа леву обалу реке Турије, према истоименом селу.

додата и бригадна противколска чета, добили су борбени задатак да садејствују јединицама 24. бригаде при нападу на непријатеља на сектору Турије, Доње и Горње Бријеснице. Први батаљон се кретао правцем Брезик, прешао је Буковичку реку и избио на Челаре (к. 296), а затим кренуо према Доњој Бријесници, па на Буково брдо, обухвативши својим десним крилом положај Росуље. У налету, 1. батаљон је успео да овлада непријатељским положајима и да избије до гробља у Доњој Бријесници и да достигне линију: Царево брдо (к. 300) - к. 229 - заселак Цвијетићи - заселак Новаци.

Други батаљон кретао се преко засеока Врбака и на месту Царево брдо наишао на прве непријатељске групе, које је делом уништио, а главнину протерао, а затим наставио покрет ка селу Тумаре, оријентишући се и даље према непријатељу, са којим није прекидао борбени контакт.

Пошто су оба батаљона 23. бригаде, избијајући на положаје на линији: Царево брдо (к. 300) - к. 229 - заселак Цвијетићи - заселак Новаци, код гробља у Доњој Бријесници, озбиљно угрозили главне положаје непријатеља који се почео рокирати према Градишнику и спремати напад из тога правца, сматрајући да ће ту лакше продрети, то су и делови 1. батаљона кренули према селу Катанићи. У том међувремену непријатељ је привлачио појачања и отпочео са јаким противнападом према 1. и 2. батаљону. Борбе су биле оштре и батаљонски положаји су неколико пута прелазили из руку у руке. Борба се наставила преко целог дана. Непријатељ је био необично и стално активан, вршио је узастопне противнападе и нападе, покушавајући да збаци батаљоне са њихових достигнутих положаја. Међутим, увек је дочекиван јаком ватром и упорном одбраном и стално је био одбијан. Како су у то време делови 20. и 24. бригаде 45. дивизије упорно напредовали својим секторима, а непријатељ се осетио битно угроженим и избијањем батаљона 23. бригаде у рејону Доње Бријеснице, то

је он довукао нова појачања и извршио снажни противнапад на целом сектору и успео да одбаци јединице НОВЈ на леву обалу реке Буковице до линије Врбак - Церик - Брезик и том приликом поново запосео десну обалу реке Буковице.

Око 14 часова 8. фебруара изморени упорном одбраном и оштрим четничким нападима и противнападима, 1. и 2. батаљон 23. бригаде повукли су се на своје полазне положаје за напад. У борбама овога дана 1. батаљон је имао четири погинула и 12 рањених, а 2. батаљон двојицу погинулих и седам рањених. Четници су, по процени штабова 1. и 2. батаљона и начелника штаба бригаде који се налазио на овим борбеним положајима, имали најмање 50 погинулих и много већи број рањених.

Према добијеној бригадној заповести, 3. батаљон је кренуо на задатак и запосео одређене му положаје. При кретању је наилазио на мање четничке групе, које је разбијао и протеривао у дубину планине Озрена. Четврти батаљон је у свом кретању наилазио на јак непријатељски отпор, не знајући да се четници спремају за нападе на његовом сектору. Водио је оштре борбе са четницима, нарочито у засеокима села Порјечине, и тек око 24 часа истога дана посео је заповешћу одређену му просторију. У овим борбама 4. батаљон је имао двојицу погинулих и 12 рањених, док је непријатељу нанео губитке од тројице погинулих и 14 рањених.

Четничке јединице бориле су се овога дана огорчено. Вршиле су сталне нападе и противнападе, успешне, без обзира на огромне људске жртве у тим борбама, само са циљем да отворе пут својим снагама ка Требави и даље ка Посавини. Кретање и борбену активност црногорских и санџачких четничких јединица отежавали су велики збегови које су водили са собом. На погинулим четницима видела се велика вашљивост, што је означавало лоше здравствено стање код њих, јер их је убијао и пегави тифус. Предвођене искусним активним официрима и подофицирима, од којих су многи били за митраљезима и пушкомитраљезима, ове четничке јединице су као основни вид својих тактичких дејстава примењивале маневар, и чим су задобијале јаче ударце од јединица НОВЈ, повлачиле су се и тражиле слабије тачке према којима су одмах усмеравале своје нападе на положаје јединица НОВЈ.²⁴⁰⁾

²⁴⁰⁾ АОС, к. 1331, рег. бр. 16-3, *Извештај штаба 23. бригаде*, Оп. бр. 6, јануара 1945. године, у 21,45 часова, штабу 45. дивизије; к. 1331, рег. бр. к. 1331, рег. бр. 19-3 и к. 1337, рег. бр. 17-1.

Око 20 часова 8. фебруара штаб 23. бригаде наредио је штабовима 3. и 4. батаљона да избију на линију положаја које су раније држали: 4. батаљон на линију: Градишник (к. 510) - Међаш - Градина (к. 275) до реке Спрече, а 3. батаљон на линију Јелова Горица (к. 424) - к. 402 и испред села Ровине (к. 498) како би се на тим линијама успоставио непрекидни одбрамбени сектор бригаде према четницима, који још увек, и поред пораза од претходног дана, нису одустајали од намере пробоја овим правцем.

За овај дан у Операцијском дневнику 45. дивизије записано је: »23. бригада: Трећи батаљон је на просторији с. Порјечина оријентисан према Босанском Петровом Селу, затварајући правац од Грачанице. Четврти батаљон је на положају према селу Ступари.²⁴¹ Први и 2. батаљон су на положају с. Катанићи с. Тумаре. Трећи и 4. батаљон су у току дана водили доста јаке борбе са непријатељем,²⁴² који је био врло агресиван и у борбу стално убацивао резерве. Борба се водила до касно у ноћ и наши су делови успели да одрже своје положаје... «²⁴³

По успостављању везе са 24. бригадом и Бригадом народне одбране у селу Ступари, 2. и 3. батаљон повучени су са фронта ради сређивања јединица, одмора и припремања јединице за нове борбене задатке. Четврти батаљон смештен је у засеоку Лужане и посео је линију положаја од реке Спрече преко Илијиног брда (триг. 294) и Градине (275). Први батаљон био је смештен у селу Порјечини и посео положај Градишник (к. 510) са задатком обезбеђења и затварања правца од Босанског Петровог Села и лево од Озренског манастира. Десно је имао везу са деловима 4. батаљона, а лево са деловима 24. бригаде. Трећи батаљон био је смештен у засеоку Реље села Кртова, а 2. батаљон у селу Сижје, са јаким обезбеђењем према Великом брду. Противколска чета била је смештена у селу Кртово, а интендантура и бригадно превијалиште у Деветаку. У Кртову је био и штаб бригаде са приштапским деловима.

Жестоке борбе све три бригаде 45. дивизије (20, 24. и 23) наставиле су 9. фебруара током целог дана. Делови 23. бригаде истурали су испред себе јака патролна и извиђачка

²⁴¹> Очевидна је грешка, па су у извештају помешани борбени положаји 3. и 4. батаљона, управо је обротно.

²⁴²> Опет је направљена грешка, јер су борбе водили 1. и 2. батаљон.

²⁴³> 36. НОР, IV, 33, док. 87, стр. 381.

одељења, од којих је једно око 15.30 часова известило о приближавању непријатељске групе, према процени командира одељења, јаке око 1000 четника, из правца Васиљевца, преко засеока Ровине ка положајима 3. батаљона испред села Ступари. Ови су се четници очигледно повлачили испред жестоких напада и притиска јединица 20. и 24. бригаде, који су их гонили од Турије, Грича и Ораховице, па су намеравали да покушају пробој на положајима 23. бригаде.

Непријатељ је извршио јак притисак на положаје 3. батаљона, који се после скоро двочасовне борбе морао повући са својих положаја испред села Ступари на положају Велико брдо (к. 325), југозападно од села Сижја. У овим борбама, 3. батаљон је имао два рањеника, а непријатељ 15 погинулих и 30 рањених. Избијајући на положаје у селу Ступари и на Равно брдо (триг. 385), непријатељ је опасно угрозио с бока положаје 4. батаљона, који је због тога био принуђен да се повуче у село Сижје. Аруги батаљон је, крећући се према непријатељу, наишао на једну непријатељску колону која се кретала од правца Милијевићи према Катанићу, напао је и после краће борбе принудио на повлачење.

Бригадни и батаљонски извиђачки и обавештајни органи вршили су у току 9. фебруара интензивну обавештајну службу и у штаб бригаде пред вече су донели масу обавештајних података о снази, распореду чак и о намерама појединих четничких јединица и штабова, на основу којих је штаб 23. бригаде издао наређење штабовима батаљона о борбеним дејствима за 10. фебруар.²⁴⁴

Села, а 3. батаљон са Великог брда према селу Ступари да разбију и претерају непријатеља са положаја које је заузео претходног дана. Како оба батаљона у свом наступном маршу нису наишла на непријатеља, то су без борбе избили на одређене им положаје.

У исто време кренуо је и 4. батаљон у правцу Босанског Петровога Села, у коме су се налазили четници потпуковника Павла Буришића.²⁴⁵ Батаљон је имао задатак да протера непријатеља са својих старих положаја и да их поново поседне. Непријатељ је јаким снагама држао ове положаје и јаком ватром дочекао напад делова 4. батаљона, најпре на положају Градина (к. 275), и после скоро двочасовне борбе два вода из

АОС, к. 1337, рег. бр. 21-1/4.
245) 36. НОР, XIX, 4, док. 761.

4. батаљона натерана су на повлачење на десну обалу реке Спрече. Они су се преко железничког моста, јужно од железничке станице Миричина, пребацили на десну обалу Спрече, а остали делови су се повукли у село Кртову.

Први батаљон, који је у 8 часова кренуо из Пурачића према с. Порјечини, заједно са деловима 4. батаљона, у 8,30 часова, потпомогнут артиљеријском и минобацачком ватром јединица 14. бригаде 23. дивизије, извршио је снажан противнапад на непријатеља у селу Порјечини и код Ступара. Непријатељ је скоро пет часова давао жестоки и огорчени отпор на својим положајима, а затим се у паничном бекству почео повлачити из Порјечине и Ступара према Босанском Петровом Селу и Какмужу. Четврти батаљон у свим овим борбама имао је пет погинулих и 18 рањених. Други батаљони нису имали губитака. Политички комесар 4. батаљона, Воја Драговић, био је рањен у ногу. Тешко је рањен и Борђевић Кепа, политички комесар чете. Четници су погинуле борце свукли до гола и оставили на снегу.

Непријатељ је на месту борбе оставио 15 погинулих, на које су батаљонски делови наишли тек неколико сати после борбе, а по причању сељака из Порјечине мобилисаних од четника да им носе рањенике, имали су 25 тешко рањених војника.

нуара до 10. фебруара 1945. године, бригада је, и поред повремених губљења положаја и повлачења, успевала да задржи своје положаје и да повремено разбије јаке концентрације непријатељских снага. За веће борбене подухвате са циљем дубинског протеривања или чак уништавања непријатељских јединица, бригада није имала снага, јер је свој основни задатак - не дозволити непријатељу продор ка Тузли - извршавала на дугом и широком одбрамбеном сектору, на испресецаном, брдовитом и пошумљеном земљишту, а поготову што није била остварена тешња веза са бригадама 45. дивизије на левом крилу, чиме је непријатељу био остављен непосредан и неконтролисан већи маневарски простор, са кога је он чешће опасно бочно угрожавао бригадне делове. Доласком јединица 20. и 24. бригаде, који су непријатеља протерали далеко на запад, јединице 23. бригаде су могле да изводе далеко значајније борбене подухвате на овом сектору. У тим борбама бригада је успела да из непријатељског борбеног строја избаци 590 људи, од којих 273 погинула (међу којима и један командант

батаљона), 312 рањених и 5 заробљених. Од непријатеља је заплена један пушкомитраљез »бренгал« и четири пушке.

Велики су били и сопствени губици. Из бригадног борбеног строја избачен је 161 борац и старешина, од којих 33 погинула и 128 рањених. Хладна зима и неповољни временски услови и недостатак одеће и обуће учинили су да великом броју бораца промрзну ноге, због чега су њих 92 такође били избачени из бригадног строја.

ну јединице 23. бригаде утрошиле су много муниције: 13.780 митраљеских и пушчаних метака, 256 зрна за противколске пушке, 5.630 метака за стројнице, 75 пиштољских метака и 70 ручних бомби. Утрошене су и 393 мине за бацаче: 176 за бацаче 82 мм и 217 за бацаче 50 мм.²⁴⁶⁾

Док је 20. бригада водила тешке борбе против Немаца и усташа код Миричине и Омербашића (на десној обали Спрече) 23. и 24. бригада наставиле су са чишћењем огранака и масива Озрена од јаких четничких снага, које су иначе веома вешто и релативно успешно маневрисале на овом прилично беспутном терену, избегавајући одсудну одбрану. Ове две бригаде 45. дивизије потпомагао је и Тузлански партизански одред и Бригада народне одбране. После завршених успешних борби против четника на просторији југоисточно од Озрена, обе бригаде сређивале су своје јединице, вршиле поделу и попуну муницијом и спремале се за нове борбене задатке.

Штаб 45. дивизије, у намери да исправи положаје својих бригада на десној обали Спрече и обезбеди њихово лево крило, наређује штабу 23. бригаде да изврши покрет у висину Грачанице, да својим јединицама прочешља овај терен и да нападне и протера непријатељске јединице на које наиђу.

Народ ових крајева је са великим огорчењем посматрао четнике како плачкају ова ионако осиромашена села. О њиховим злоделима су писали чак и поједини четнички команданти, као потпуковник Душан Смиљанић, командант Шумадијске групе корпуса, у депеши од 12. фебруара 1945. године: ... Озренци (мисли на Озренску групу корпуса - п.а.) су дивно братски нас примили. Црногорци у овим крајевима страшно поступају и чине незамишљен намет народу, чији борци

²⁴⁶⁾ АОС, к. 1331, рег. бр. 29—1/3.

озлојеђени овим, напуштају положаје да би заштитили домове. Примера ради наводим: једна јединица из села Пакленице захтева 20 товара сувог меса, 12 волова, 200 пари опанака и много жита. И Рачићеви (потпуковник Драгослав - п.а.) нису да леко измакли. Потребно је хитно предузети мере...»²⁴⁷⁾

Штаб 45. дивизије 10. фебруара 1945. године наредио је 23. бригади да нападне на четничка упоришта у Босанском Петровом Селу и Какмужу.

Штаб 23. бригаде је сутрадан у 10 часова издао заповест батаљонима за покрет и за напад на непријатеља.²⁴⁸⁾

Покрет је започео истог дана у 16 часова. Први и 3. батаљон кренули су са положаја Градишник (к. 510) правцем Оштра чука (к. 504) - Бијељевина (к. 556) - Сјенкосићи (к. 471) - Крстац и пошто су на овом путу очистили све положаје од мањих четничких група, састављене углавном од мештана који су покушавали да бране своје домове, продужили су правцем Дуго брдо (к. 374) - заселак Волујак, и до 24 часа овладали и овим положајима, удаљеним не више од 2 до 4 километра од главних непријатељских положаја на линији: Каменички вис (к. 821) Михаљевци - Ивановићи - Кик (триг. 490). Батаљони су почели да уређују достигнуте положаје с намером да ујутро наставе са покретом и да изврше напад на четничке положаје.

Тога дана су заробљена два четника. Командант наше колоне био је начелник штаба капетан Душан Павковић.

Друга маршевска и нападна колона, састављена од 2. и 4. батаљона кренула је са положаја Градина (к. 275) - Лужани - Илијино брдо (к. 264), прошла кроз Босанско Петрово Село, које су четници привремено били напустили, и избила на северозападну страну положаја Крстац, чистећи терен од мањих четничких група, међу којима су први пут примећене и усташе, углавном мештани и нешто зеленокадроваца, спустила се у село Поточани (к. 352), прешла поток у селу Какмужу код к. 189 и напала на непријатеља у засеоку Метилица и ту се зауставила. Била је већ скоро поноћ. Бригадна противколска чета и бацачке чете оба батаљона запоселе су положај на Крстацу са задатком ватрене заштите покрета оба батаљона и тучења бацачком ватром непријатељских положаја на линији: Кик (к. 490) - Вуковићи - Стражица (к. 379) и комуникацији поред Спрече. Командант колоне био је командант бригаде, мајор Божидар Борђевић.

²⁴⁷⁾ 36. НОР, XIV, 4, док. 156, стр. 760.

²⁴⁸⁾ АОС, к. 1337, рег. бр. 31-1/2.

Двадесетог фебруара 1945. године, у 1.50 часова, штаб 23. бригаде обавестио је штаб 45. дивизије: »Овог момента налазимо се на коси изнад Какмужа. Прешли смо Крстац и спуштали се у с. Какмуж. Изузев мањих чарки нисмо имали до сада јаче борбе. У с. Петровац данас су били неки Немци и усташе али их ми нисмо затекли. Ухватили смо два четника - мештана са оружјем који причају да су овде Црногорци и Србијанци, а поред њих и око 300 Немаца и усташа. Терен је доста тежак и напоран те се доста тешко пролази. У Какмужу испред Кика бацају ракете: колико их има не знамо. Ускоро ћемо избити на ту висину. Сељака нема код кућа. Уколико их има они неће ништа да кажу, те немамо никаквих подробнијих података. Ми ћемо ићи даље и по ликвидацији Кика и Стражице, послаћемо вам извештај. Везу са 2-4 (24. бригада - п.а.) имали смо синоћ пред мрак код Озренског манастира. Иста је отишла на задатак: у току ноћи с њом нисмо имали везу. Чету смо оставили код моста да туче наступајућег непријатеља и добро јој објаснили задатак«.

Бригада је наставила покрет и до сванућа запосела Дуго брдо, чистећи заселак Поточани и североисточни део с. Какмуж. Детаљно и брзо чишћење ове просторије од четника у току ноћи није било могуће због густог мрака. Водичи су били слаби и веома непоуздани и водили су бригаду скоро по непролазном терену. Бригада није успела у току ноћи да запоседне положаје Кик - Стражица и тек избијањем на југозападну страну Кик (к. 490), у штабу бригаде су сазнали да се главне непријатељске снаге налазе у северозападном делу села Какмуж и села Сочковац.²⁵⁰⁾

По доласку и запоседању нових положаја, штаб бригаде поново је указао штабовима батаљона на њихове борбене задатке: 1. и 2. батаљон да у садејству са 4. батаљоном ликвидирају непријатеља са сектора села Турија - Доња и Горња Бријесница, 3. батаљон дејствује у правцу Озрена, с тим што је био одређен у бригадну тактичку резерву односно за дејства са циљем појачања напада, односно одбране са правца с. Ступаре на правцу с. Катанићи - с. Васиљевац, док је 4. батаљон имао да се оријентише према Босанском Петровом Селу, да дејствује на том правцу и да истовремено осигурава леђа 3. батаљону.

Сви батаљони и бригадни делови остали су на достигнутим положајима све до сванућа 12. фебруара. У претпосторе

2«) АОС, 1337, рег. бр. 18-1/4.

250) АОС, 1331, рег. бр. 27-3.

и далеко према непријатељским положајима слата су Јача патролна и извиђачка одељења, јачине и до једног вода, а пред бригадним положајима постављана су јака обезбеђења и оставарена је чврста међусобна веза међу батаљонским деловима. Главнина батаљона одмарала се на положајима. Било је веома хладно, дубоки снег. Ватре нису ложене због непријатељског осматрања. Вршене су краткотрајне смене по водовима да би се људи одморили у кућама. Са непријатељских положаја допирало је чешће припуцавање, вика и комешање. Четници су очевидно очекивали напад јединица НОВЈ.

Било је јасно да је непријатељ био обавештен о намеравању напада јединица 23. бригаде, јер је рано ујутру 12. фебруара убрзано и са јаким снагама запоседао своје положаје, углавном доминантне тачке. Борци свију батаљона, прешавши косе и јаруге на Озрену, поидили су главним непријатељским положајима и започели борбу у 5 часова. У муњевитом налету батаљони су разбили и истерали четнике са њихових положаја и прочистили село Какмуж и његове засеокe, па се онда сазнало да су на овим положајима, заједно са четницима били и усташе и зеленокадровци. Непријатељ је почео да се повлачи у гомилама ка селу Сочковцу.

Око 8 часова, када су батаљони бригаде били на освојеним положајима, начелник штаба 45. дивизије, потпуковник Милан Аврамовић, писмом је указао штабу 23. бригаде на значај њеног сектора за борбе других јединица дивизије: »... Већ један сат, на вашем простору - или је то можда на десној обали Спрече, чује се јака борба. Ја претпостављам да сте се то ви у свом даљем надирању и чишћењу терена сукобили са јаким четничким, а можда и усташко-немачким снагама... Ваш је сектор необично важан, јер се са њега може садејствовати јединицама на десној обали Спрече, што у повољном моменту и учинити... «.²⁵¹⁾ О заузимању нових борбених положаја, штаб 23. бригаде је већ у 9.15 часова истога дана послао свој други по реду извештај штабу 45. дивизије: »Избили смо до висине Кика. Њега још увек држи непријатељ, али смо ми у непосредној вези и водимо борбу за Кик и Стражицу. Пристигли смо главнину непријатељских снага - Црногораца и Србијанаца; овде су им обадве дивизије у селу Какмужу. У свануће смо их добро притисли. Непријатељ се извлачи према Сочковцу дајући јак отпор... Сада се једна колона пребацује од правца Спрече, испод положаја Стражица, на Какмужу. Не

²⁵¹⁾ АОО, к. 1330, пер. бр. 20-2.

знамо какав је непријатељ. Нашој чети која је код с. Порјечи-на ставите задатак да контролише правац од Петровог Села.»²⁵²⁾

Када су батаљони 23. бригаде већ кренули у гоњење разбијеног непријатеља, из рејона Грачанице и Миричине Немци и усташе су жестоком артиљеријском и бацачком ватром засули Крстац на коме су се налазили бригадна противколска чета и бацачке чете батаљона. Ватра је била прецизна и убрзо је ућуткала бригадне и батаљонске делове, који су тако били онемогућени да својом ватром подрже батаљоне у нападу на четнике на главним положајима. После тога непријатељ је своју артиљеријску и бацачку ватру из рејона Грачанице пренео и на пешадијске бригадне делове који су већ били у нападу. Осим из брдских и пољских топова и тешких бацача, непријатељ је из рејона Грачанице тукао и ватром брзометних противавионских топова (флакова), што је унело извесну нервозу код батаљонских делова.

Непријатељ је овом артиљеријском и бацачком ватром онемогућио даља координирана дејства јединица 23. бригаде, које су због тога застале у нападу, а истовремено охрабрио своје јединице које су биле у повлачењу. Довукавши значајна појачања и организујући на брзину делове који су се већ повлачили, непријатељ је концентрисао скоро 4.000 војника и око 10 часова, снагама углавном Рачићеве групе корпуса, започео са масовним и јаким противнападом на све положаје утврђеног бригадног сектора. Борба је трајала све до 12 часова истога дана, када су се батаљони под притиском далеко јачег непријатеља почели повлачити.

обавестио је писмом штаб 45. дивизије о ситуацији на том сектору: »Од сванућа па до сада непрекидна и жестока борба. Бригада се очајнички брани и врши противнападе. Усташе их помажу артиљеријом. По развоју ситуације у овом моменту на сектору свих батаљона изгледа ми, да се нећемо моћи одржати већ ћемо напустити ове положаје. Непријатељ не прекида са нападима. О броју губитака не могу вам рећи, али их је непријатељ имао већи број. На десној страни ми не чујемо ништа можда због борбе код нас, али ми изгледа да се тамо чаркају артиљеријом.«²⁾

Око подне, када је непријатељ кулминирао нападом и доводио све нова и нова појачања, командант бригаде, мајор

²⁵²⁾ АОС, к. 1337, рег. бр. 19-1/4.

²⁵³⁾ АОС, к. 1333, рег. бр. 1-2.

Борђевић, наређује 3. батаљону - из бригадне тактичке резерве - да појача одбрану 1. и 2. батаљона. Командант бригаде је очигледно тежио да достигнуте положаје упорном одбраном одржи до ноћи, а онда да са три батаљона изврши противнапад и протера непријатеља у дубину Озрена. Међутим, непријатељ је наставио са довођењем снага из дубине, па командант бригаде, у 12 часова, реално процењује да неће моћи да задржи своје положаје ни по цену високих људских губитака, и зато наређује повлачење, са почетком у 15 часова, о чему је одмах обавестио начелника штаба бригаде, капетана Душана Павковића, који се налазио на левом крилу одбране.

Повлачење батаљона почело је у 15 а завршило се већ у 16.15 часова, у потпуном реду и без људских губитака, иако је непријатељ непрекидно јаким снагама нападао бригаду са три стране. Четници из Озренског корпуса и црногорски четници жестоко су, заједно са усташама, нападали наше положаје на Крстацу са намером да њиховим освајањем потпуно одсеку одступницу главнини 23. бригаде, да је опколе и униште. Међутим, мањи делови 1. и 4. батаљона огорчено су бранили те положаје, одбили су неколико усташких јуриша, наносећи им велике људске губитке, и остали су на њима све док се бригадна главнина није у реду повукла на главни одбрамбени положај.

Борбе вођене 12. фебруара 1945. године за Какмуж и Крстац биле су жестоке. После успешних покрета и напада батаљона 23. бригаде, непријатељ је започео серију исто тако жестоких противнапада, хранећи их сталним појачавањем свјим снагама. О жестини ових борби речито говоре и подаци о обостраним људским губицима. Бригада је имала девет погинулих и 38 рањених. Сви рањеници изнети су са положаја. Губици непријатеља били су далеко већи: 80 погинулих (60 четника и 20 усташа, међу којима је било и неколико Немаца), између 140 и 150 рањеника, а бригада је заробила пет четника. Док су вођени у штаб дивизије, један четник, који је био водич, покушао је да побегне и убијен је.

Борбени морал и држање бораца и старешина 23. бригаде у овим борбама били су на висини, иако је непријатељ извршио неколико оштрих напада далеко јачим снагама. Изузев неких мањих гужвица на појединим положајима, није било никаквих нереда, мада је ситуација била веома тешка. Захваљујући таквом моралу и повлачење је извршено у највећем броју и без губитака.

После завршених борби и уредног повлачења, бригада се разместила на линији нових борбених положаја: 1. батаљон је запосео Градишник (к. 510), 2. батаљон удесно од првог је посео Међаш (к. 321) и Градину (к. 275) а 4. батаљон се поставио на Илијином брду (триг. 294), затварајући на тај начин све правце десно до Спрече, са задатком да успостави и одржава везу са деловима 20. бригаде, која је држала положаје на десној обали Спрече према Немцима и усташама код Миричине, док се 3. батаљон налазио иза главнине одбрамбених положаја бригаде, у близини Градишника. На левом крилу 23. бригаде успостављена је и одржавана веза са деловима 24. бригаде и 45. дивизије.²⁵⁴⁾

фебруара 1945. године углавном против четника из непријатељског борбеног строја избачен је укупно 671 војник и старешина, од којих 339 погинулих (319 четника и 20 усташа и Немаца), 312 рањених (за које су сазнали бригадни обавештајни органи) и 20 заробљених. Из строја 23. бригаде избачена су 164 борца и старешине, од којих 34 погинулих и 130 рањених.

На овим положајима батаљони су остали све до 16. фебруара 1945. године без борбених контаката са непријатељем. Први батаљон слао је јаче патроле до засеока Брђани и према Крстацу, а 2. батаљон према Брђанима и Орашју, а извиђачка одељења 4. батаљона ишла су чак до Цалија и приближавала се непријатељским бункерима јужно од железничке станице Босанско Петрово Село. Иако на борбеним положајима, батаљони су се одмарали, сређивали чете и водове, попуњавали се муницијом и чистили оружје. У јединицама су организовани састанци руководства на којима су вршене детаљне анализе протеклих борбених дејстава и извлачена значајна искуства за будући рад.

Шеснаестог фебруара 1945. године Двадесет трећа бригада по списку има 2934, у расходу 920, а на лицу места 2014 бораца и старешина. Овога дана штаб бригаде вршио је извесне кадровске измене и попуне. Попуњавана су места нижих руководства јединица. У 15 часова почела је конференција свих штабова батаљона 23. бригаде, којој је присуствовао и политички комесар 45. дивизије. Сви батаљонски руководиоци поднели су том приликом исцрпне извештаје о протеклим борбеним дејствима својих јединица, који су на састанку били веома критички разматрани и изведени одговарајући закључ-

254) АОС, к. 1337/А, рег. бр. 4-1/2.

ци за будући рад. Затим је претресено питање редовне војне обуке бораца и старешина и дати су задаци за наредни рад. Дискутовало се и о администрацији и о њеној важности за делатност сваке јединице, а затим и о активности батаљонских интендантура и исхрани људства, о обавештајној служби и о санитету. Бригадна конференција завршена је тек око 22.30 часова.²⁵⁵

Непријатељ - четници из 3. и 4. озренске бригаде Озренског корпуса налазио се главнином у Какмужу и на старим одбрамбеним положајима, затим у Сочковцу и Карановцу. Овде су се налазили и мањи делови јединица црногорских и санџачких четника, којима Немци, не зна се из којих разлога, нису дозволили да се са својом главнином пребаце ка Требави. Четници су имали јача одељења на Крстацу, на коси Перићи и у Брђанима, која су испред себе слала јаче извиђачке патроле ради извиђања, припуцавања и узнемиравања јединица НОВЈ. Школу и железничку станицу у Босанском Петровом Селу посели су Немци из 724. пука и усташе и четници, а бункери јужно од железничке станице били су поседнути усташама и домобранима.²⁵⁶ У току фебруара црногорски и санџачки четници (Павла Буришића) и србијански четници (Драгослава Рачића) под окриљем Немаца и усташа пребацивали су се преко Спрече.²⁵⁷

После подне 17. фебруара, у 15 часова, штаб 45. дивизије наредио је штабу 23. бригаде да нападне на непријатеља који се налазио у Какмужу. У 17 часова истога дана штаб 23. бригаде издао је заповест својим батаљонима о извршењу напада на четнике, с тим да се са покретом према непријатељу започне у 21 час те вечери.

штаба бригаде, капетан Душан Павковић, били су 1. и 3. батаљон и бригадна противколска чета. Покрет је започео у 21 час и извођен је правцем: Порјечина - Градишник - Озренски

²⁵⁵ АОС, к. 1337, рег. бр. 33-1/4.

²⁵⁶ АОС, к. 1337, рег. бр. 22-1/4.

²⁵⁷ 36. НОР, XIV, 4, док. 156, стр. 761. - У депешу пуковника Захарије Остојића, од 14. фебруара 1945. године, стоји: »Пробио сам се (мирно је прешао, под окриљем Немаца и усташа, значи бестидно је лагао - п.а.) у област Грачанице. Рачић је већ са својим снагама прешао на десну обалу Спрече, а данас пребацујем Павлове (Буришић - п.а.) избеглице и коморе. Павлове снаге држе линију Озрен - Петрово Село... За размештај дао сам Павловим снагама зону од реке Босне до Бабушнице - Пребијени Камен - Грачаница. Немци држе: Петрово Село, Миричина, Морањци, Фалесићи... «

манастир - мост и од манастира - Крстац према Каменичком вису, са задатком одсецања непријатељских снага од озренског масива и удара по непријатељу с бока. Напред се кретао 1. батаљон, а 3. батаљон и бригадна противколска чета били су у колонској резерви. У свом кретању колона се обезбеђивала са стране планине Озрена. Марш се одвијао у тешким и сложеним временским условима, по дубоком снегу, беспутним тереном, пуним јаруга, вододерина, успона и коса и веома шумовитим. Борци су се брзо замарали. У свом кретању бригадна (лева) колона наилазила је на мања непријатељска одељења, разбијала их и протеривала у дубину Озрена. Колона је стигла до у близини Каменичког виси 18. фебруара у 8 часова.

Десна (друга) бригадна колона, под командом команданта бригаде, мајора Божицара Борђевића, била је састављена од 2. и 4. батаљона. Кренула је такође тачно у 21 час из засеока Лужани (Петрово Село) правцем према Какмужу, са задатком да поседне пложај Стражица - Међаш и на Кику ухвати везу са левом бригадном колоном. Зона ширења ове колоне била је лево од засеока Брђани. У резерви колоне био је 4. батаљон. Колона је у свом кретању такође наилазила на мање четничке групе, најпре код школе у Какмужу, које је брзим налетом одмах разбила, а онда се кретала даље.

Лева колона је 18. фебруара у 8 часова започела борбу са јаким четничким снагама које су огорчено браниле положаје на каменичком вису (к. 821). Био је то важан положај који доминира Какмужем и Сочковцем, са кога се могу успешно контролисати сви правци ка реци Спречи. Борба је трајала од 8 до 13 часова, али батаљон није успео да збаци непријатеља са ових положаја, који је стално привлачио нова појачања. Батаљон се задржао на линији: Дуго брдо (к. 374) - Ремуст камен (к. 365) - заселак Волујак и вршио сталне, али безуспешне нападе на четнике.

Друга колона (2. батаљон), после разбијања мањих четничких група код школе у Какмужу, на озбиљнији четнички отпор наишла је на положају Стражица (к. 379), где је око 60 четника из Озренске бригаде бранило приступ овом брду. Били су то већином мештани који су »бранили« своје домове и породице. После краће борбе, батаљон је успео да збаци четнике који су побегли у Сочковац. Батаљон је запосео положаје на линији: Међаш (к. 214) - Стражица (к. 379) - Вуковићи - Кик (триг. 490) - Михаљевци и овде успоставио везу са 1. батаљоном из леве колоне.

600 четника од укупно 1200, колико се процењивало да их је на овом сектору), из рејона Сочковца, навалио на положаје 1. батаљона на коти 671 и успео да га потисне. Четници који су врло добро, као мештани, познавали овај терен били су се спустили у шуме засеока Михаљевци и заселак Ивановићи и са југоисточне стране, кроз густе шикаре, зашли према положајима Кик, где су се налазили делови 2. и 4. батаљона, изненадили их, напали и приморали на повлачење. Делови 2. и 4. батаљона повлачили су се у приличном нeredу, што је непријатељ искористио и појачаном ватром почео да их гони кроз Какмуж и на косе источно од села. Чланови штаба 23. бригаде успели су да зауставе ове своје делове, да их на брзину реорганизују и поведу у противнапад на четнике и да ове истерају из Какмуџа.²⁵⁸®

ског и Зеничког корпуса. Немци и усташе са овог терена пребацили су се 18. фебруара ујутро преко Спрече, преко донекле порушених мостова код Карановца и Сочковца, у Грачаницу. Истога дана прешли су Спречу код Сухог поља и србијански и црногорски четници и отишли према Требави.

њених. Непријатељски губици нису били утврђени, али су их батаљонски руководиоци процењивали на 15 погинулих и 30-35 рањених.

дао је наређење штабовима 3. и 4. батаљона да са својим деловима започне напад на четнике који су мањим снагама држали положаје Стражица, Кик и Каменички вис. Батаљони су кренули у напад у 4 часа 19. фебруара и збацили непријатеља са тих положаја, пошто су претходно разбили мања предстражарска одељења четника. Запоседнути су освојени положаји, а четници протерани према Сочковцу и Озренским јаругама. Одбијени су сви, релативно слабији непријатељски напади на ове положаје и затворени сви правци који су изводили на ове положаје да не би дошло до изненађења као претходног дана.

Око 15 часова непријатељ се концентрисао у Сочковцу, прикупио око 400 четника и скоро обухватно извршио нови напад на 1. чету 3. батаљона, која је држала положаје на Ка-

²⁵⁸) АОС, к. 1337, рег. бр. 23-1/4, *Дневни оперативни извештај штаба 23. бригаде*, Оп. бр. 23 од 20. фебруара 1945. године, штабу 45. дивизије, за дане 18. и 19. фебруар 1945. године.

меничком вису, и после оштре борбе успео је да је натера на повлачење и да заузме њен положај. Други непријатељски делови кренули су у правцу Озренског манастира, али су после краће борбе били протерани ка западу. Четници који су заузели Каменички вис, уз припомоћ четника који су вршили бочни напад из рејона Сочковца, напали су на положаје 2. и 3. батаљона на Кику. Непријатељ је дочекан жестоком ватром. Батаљони су извршили јуриш и натерали четнике на повлачење у правцу Сочковца и Карановца, освојивши положаје на Каменичком вису.

Четници су имали пет погинулих и 10-15 рањених.

После ових борби бригадни делови задржали су се на линији положаја: Велики бријег (к. 214) - Међаш - Стражица - Вуковићи - Кик (триг. 490) - Михаљевићи - к. 671 - Ремуст коса - Бијељевина. Мањи делови били су истурени на Каменичком вису. Утврђивани су положаји и вршено интензивно извиђање према непријатељу. Затишје је искоришћено и за пуну јединица муницијом.

патроле у дубину непријатеља а јача извиђачка одељења испред батаљонских положаја ради прикупљања обавештајних података о непријатељским снагама, њиховом распореду и намерама, којом приликом је утврђено присуство мањих четничких делова у Сочковцу, који су ради сопственог обезбеђења и у страху од поновљених напада јединица НОВЈ, стално слали испред себе јаче патроле. Главнина четничких снага (Озренска и Зеничка бригада) налазила се на положајима на огранцима Озрена, насупрот бригадним положајима.

Једна јача извиђачка група из 4. батаљона успела је да се пребаци на просторију између Карановца и Бољанића, користећи се пролазима кроз долину Спрече, и том приликом успела је да открије многе податке о распореду непријатељских јединица. Да не би била откривена, није сакупљала податке о непријатељским снагама у Карановцу, али је утврдила стално кретање јачих непријатељских патрола на путу од Карановца до Бољанића, које су одржавале сталне везе са усташко-домобранским јединицама на обема обалама Спрече.

Око 23.45 часова једна јача четничка колона, до једног батаљона војника, наишла је из Бољанића у Карановац с намером да уђе у Сочковац. Једна жена из овог села открила је извиђачкој патроли 4. батаљона да ова јединица има план да

пусти јединице НОВЈ што дубље у дубину планине, а затим да их нападне и уништи, или баци у Спречу, што је све читавало велику збуњеност четничких команданата и непознавање стварне снаге и борбених и моралних квалитета јединица НОВЈ на овом сектору.

Једна јача извиђачка група из 4. батаљона претресла је и кућу Симе Јеремића, команданта Озренске бригаде, у Сочковцу, и том приликом запленила неке четничке фотографије, грамофон и кухињско посуђе које су раније користили четнички штабови.

Извиђачки и обавештајни органи утврдили су да се у Карановцу налазе делови Озренске четничке бригаде, а да је 19. фебруара увече у ово село стигао и један део 1. бригаде. Штаб Озренског одреда (корпуса) налазио се и даље у селу Бољанићу. Утврђено је да четници имају три тешка митраљеза, око 70 разних аутомата и један бацач без муниције, а да велики број четника, углавном мештана није наоружан никаквим оружјем.²⁵⁹⁾

Двадесет првог фебруара главнина људства 23. бригаде одмарала се по кућама у засеоцима села Какмулка. Исхрана је била добра а борбени морал и дисциплина бораца на висини. Проширени су обавештајни подаци о непријатељу, па је утврђено да су четници поставили три тешка митраљеза: један на Маглајској коси иза Циглане, други на Каменичком вису а трећи у корпусној резерви, сва три само према положајима 23. бригаде, а да имају и један топ малог калибра, без много муниције.

ПРВИ ПРОДОР У ДУБИНУ ОЗРЕНА

Штабу 23. бригаде било је наређено 20. фебруара 1945. године да од четничких група и јединица очисти низ кота на масиву Озрена и да се на њему задржи све док се све јединице 45. дивизије и теренски партизански одреди не извуку из овог међупростора (између река Босне и Спрече).

Надан 21. фебруара, примивши дивизијску заповест, штаб 23. бригаде, у 10.20 часова, издаје заповест потчињеним јединицама са новим борбеним задацима. Једним делом је наређено да се поставе на линији положаја: Каменички вис - Велика Острвица (триг. 917) - Обилић (к. 758) са задатком да

²⁵⁹⁾ АОС, 1337, рег. бр. 25-1/4, *Аневни операцијски извештај штаба 23. бригаде*, Оп. бр. 26, од 21. фебруара 1945. године штабу 45. дивизије.

онемогуће непријатељу пролаз кроз јаруге и обезбеде бригади леђа. Други делови бригаде имали су задатак да прочисте од четника села Сочковац, Карановац и Бољанић и да се повежу са деловима 24. бригаде.

На основу прикупљених обавештајних података, штаб бригаде је утврдио да четници прикупљају своје јединице у селу Сочковац с намером напада на положаје бригаде, па је наредио покрет својих батаљона са почетком у 21 час истога дана и напад на четнике у Сочковцу, које треба да протерају из Карановца преко Бољанића ка западу, у дубину Озрена.²⁶⁰

Напад на четнике вршен је колонским распоредом. Први батаљон кретао се правцем: Каменички вис - Велика Острвица - Обилић - Велики бријег (к. 982) - Доњи бријег. У 8.30 часова 22. фебруара, пошто је протерао непријатеља, ухватио је везу са деловима 24. бригаде, који су се налазили на бригадном левом крилу и поседали положаје Крчмарица (триг. 682). Задатак 1. батаљона био је да не дозволи четницима да се са правца Бољанићи - Карановац извлаче у правцу озренског масива. По извршеном задатку овог дана, 1. батаљон се задржао на овим положајима штитећи тако лево крило Бригаде.

Истовремено је са Стражице кренуо 2. батаљон са задатком напада на четнике у селу Сочковац, у којем је смртно био рањен четнички командир Мирослав Јеремић, затим је продужио покрет кроз засеoke Степановићи и Лазаревићи и преко Илијиног брда, Грича (к. 323), Виса (к. 323), Савића, очистио од четничких група Гробље Брдо (к. 436) и продужио гоњење разбијених четника све док није овладао Гостиљом (триг. 774) и Мрђанима, где се задржао, посео положаје и почео на њима да се утврђује, потпуно господарећи околином, јер су ово били доминантни положаји на Озрену.

За 2. батаљоном кретали су се 3. батаљон и бригадна противколска чета са задатком садејствовања 2. батаљону у случају наиласка на значајније четничке снаге.

Четврти батаљон пошао је такође са положаја Стражица и кретао се нешто више од комуникације и железничке пруге, спустио се кроз заселак Кечковац до Сочковачког Кисељака, а затим продужио правцем Грабова коса - Карановац - Потови (к. 217) - Ријечани - Пожарике - Тешановићи, да би се потом спустио до Стојића, а одатле ишао комуникацијом до Самарића, стигао на положај к. 195 (јужно од Самарића), где се задржао и почео утврђивати.

²⁶⁰> АОС, 1337, рег. бр. 36-1/2.

Први батаљон, по избијању на линију положаја: Гостиљ - Мрђани - Зарани (к. 296) - к. 195 (јужно од Самарића), пове-
зао се са деловима 4. батаљона, вратио се нешто уназад, у
Какмуж, ради обезбеђења бригадних приштапских делова и
сопственог одмора.

Марш је био успешан и извршен је тачно на време. Терен
је прочишћен од четничких група. Главнина војске смештена
је у селу Бољанић, док су неке чете поселе положаје, оријен-
тишући се према Текућици и њеним засеокима Сухо Поље и
Орашје, у којима су се још увек налазиле веће четничке једи-
нице. Штаб 23. бригаде сместио се у селу Бољанићу. У овим
акцијама бригада није имала жртава.

Бригада је тако запосела положаје на линији од Гостиља
на косама до реке Спрече, стварајући једну чврсту и непре-
кидну брану према долини Спрече и потпуно обезбеђујући
леви бок 20. бригаде 45. дивизије, која је у то време водила
жесточе борбе са Немцима и усташама код Миричине. Има-
јући на левом крилу чврсту везу са деловима 24. бригаде, 23.
бригада је, овладавши масивом Озрена, фактички господарила
долином Спрече, а опасно се приближила и долини реке Бос-
не, којом су се у то време интензивно повлачиле крупне једи-
нице Групе армија »Е«.

Исхрана јединица за време ових покрета и борби обезбе-
ђивана је из месних средстава. Интендант бригаде организо-
вао је екипу која је из ових села реквирала стоку за клање,
при чему је штаб бригаде најстроже упозорио интенданта да
»води рачуна о правилном разрезу, да се не деси узимање од
сиромашних а богате то да мимоиђе«. Пред покрет батаљона
на борбени задатак све батаљонске кухиње окупљене су код
школе у Какмужу, и из свог састава обезбеђивале свој при-
времени логор. Борци су пред покрет имали кувану вечеру, а
собом су понели и по пола хлеба.

На тим положајима бригада је остала 22. и 23. фебруара.
Није било борбених дејстава ни са једне стране. Батаљони су
слали јаке дубинске патроле и интензивно прикупљали оба-
вештајне податке о непријатељу. Сазнало се да је непријатељ
вршио неуспешни напад на положаје Тузланског партизан-
ског одреда. Штаб 23. бригаде налазио се у засеку Брђани,
а увече истога дана преместио се у заселак Савичићи.²⁶¹⁾

Утврђено је да четника нема у селу Текућици, али да се
зато три њихова батаљона налазе у Сухом Пољу. Једно јаче

²⁶¹⁾ АОС, к. 1331, рег. бр. 20-4, *Извештај штаба 23. бригаде*, 22. фебруара 1945.
године.

извиђачко одељење из 4. батаљона са неколико аутоматских оружја посело и положијаје према мосту на Спречи, у Карановцу. Усташе и Немци, са десне обале реке Спрече, пуцали су стално на ово одељење, али оно није имало губитака.

Двадесет трећег фебруара 1945. године борци бригаде, положили су заклетву, по батаљонима. Текст заклетве гласио је:

»Заклињем се чашћу свога народа да ћу у редовима Народноослободилачке војске верно служити своме народу, борити се против окупатора и свих домаћих издајника-непријатеља слободе и народних права. Заклињем се да ћу дисциплиновано и свесно вршити своје дужности и извршавати наредбе својих претпостављених. Кунем се да нећу испустити оружје из својих руку док наша земља не буде очишћена од окупатора, док не буду осигурана његова права и слобода. Спреман сам примити сваку казну за прекршај ове моје заклетве. Смрт фашизму - Слобода народу!«²⁶²,

По батаљонима и четама одржане су политичке конференције на којима су политички комесари говорили о великом значају заклетве о двадесет седмогодишњици настанка и развоја Црвене армије и о њеној огромној и превасходној улози у борби слободољубивих народа света за ослобођење од немачких фашиста.

штаба 23. бригаде, посели су Карановачки мост и леву обалу реке Спрече. Око 6.30 часова, после патролних чарки, једна јача четничка група пробила се између делова 23. и 24. бригаде у правцу Каменичког виса. После краће борбе, четници су протерани, а бригадни делови су се вратили на своје старе положаје. За то време делови 4. батаљона тукли су непријатеља на десној обали Спрече, садејствујући деловима 20. бригаде у њеном нападу на усташке и немачке положаје северно од Миричине.

Тога дана уследило је наређење штаба 45. дивизије о обустави покрета делова 4. батаљона 23. бригаде, и он се вратио са Карановачког моста на своје старе положаје према Орашју и Текућици, а са мањим деловима је контролисао прелаз на мосту за Грачаницу. Други батаљон је преузео контролу положаја између 3. и 4. батаљона, а 3. батаљон је задржао положаје код Гостиља, које је преузео од 2. батаљона. Батаљони су у току дана настојали да се међусобно и што боље повежу и да ни најмањи међупростор не оставе без контроле. Штаб

²⁶² > АОС, к. 1337/А, рег. бр. 1-4.

3. батаљона посебно је упозорен на чврсто одржавање везе са 24. бригадом, чији су се делови такође налазили на обезбеђењу на Гостиљу.²⁶³⁾

Наистим положајима бригадни делови остали су и 25. фебруара. Непријатељ је истурао мање делове према бригадним положајима, припуцавао је, ометао деловање бригадних патрола и извиђачко-обавештајних органа, али ниједна четничка група није успела да се приближи бригадним положајима. У тим чаркама заробљено је шест четника. Извиђачке групе одлазиле су далеко напред ради испитивања терена и прикупљања података о непријатељу. Из добијених извештаја сазнало се да се три четничка батаљона налазе у селу Текућици, са истуреним обезбеђењима на брежуљцима засеока Клоч и поред речице Крушик. Главне четничке снаге и даље су биле распоређене југозападно од села Стријежевице, у јачини од око 2500 до 3000 војника.

де у присуству политичког комесара 45. дивизије, потпуковника Саве Вукчевића, и чланова штаба 23. бригаде. Један део људства парио је одећу и прао веш. Храна је била добра, кувана је у батаљонским кухињама. Штаб 23. бригаде налазио се у селу Поточанима, а затим се вратио у Карановац.

Бригада броји 2.899 људи по списку, у расходу 1.018 и на лицу места 1.881 бораца и старешина.^{264>}

Одмах после пола ноћи, у 0.15 часова, 26. фебруара јаке четничке снаге напале су на бригадне положаје. Четници су напали са три батаљона (3, 4. и 5. батаљон Озренске бригаде), са укупно 500 војника, а имали су задатак да јединице 23. бригаде протерају до Карановца. У својој резерви, непријатељ је задржао још пет батаљона, тако да је на овом сектору располагао са преко 2.000 војника, међу којима је било и много новомобилисаних и ненаоружаних људи из ових села. Борба је трајала до 1.30 часова. Делови 23. бригаде успели су да натерају четнике на повлачење.

ник политичког комесара 2. батаљона. Уочи борбе Мајсторовић је дошао у 3. чету 2. батаљона. Одржао је састанак са четном партијском ћелијом, који се отегао до дубоко у ноћ. За сутрадан је заказао и састанак четног актива СКОЈ-а. Затим

^{263>} АОС, к. 1337, рег. бр. 37-1/2.

^{264>} АОС, к. 1337, рег. бр. 30—1/4, *Извештај штаба 23. бригаде*, Оп. бр. 31, од 27. фебруара 1945. године штабу 45. дивизије.

су он и командир чете, Бранко Боснић, обишли положаје које су држала два вода, а један вод је био у резерви. Команда чете била је смештена у једној кући на самом положају, у непосредној близини вода који се одмарао. После пола ноћи четници су покушали да се пробију до куће у којој је био смештен 3. вод, али су били дочекани жестоком ватром 1. вода и повукли се. Настало је обострано довикивање, а Мајсторовић је од куће поред које је стајао довикивао четницима да су заведени, да би било боље да иду својим кућама и да не учествују у братоубилачком рату за рачун Немаца. Био је необазрив, повремено је излазио на омању чистину пред кућом, а над простором је сијала јака месечина. Четници су осули жестоку ватру у том правцу. Палом Корчагину притрчали су командир чете Боснић и четна болничарка. Метак га је погодио у чело. Два пута је превијан, много је крварио. Издахнуо је на положају.²⁶⁵⁾

два борца и Милан Мајсторовић,²⁶⁶⁾ а пет бораца је било лакше рањено. На положају су нађена три погинула четника, а процењивало се да су имали 12 погинулих и 15 рањених. Један од рањених четника био је заробљен, али је истог дана подлегао ранама. У току ових борби борци су у једној кући запленили исправан тешки митраљез и једну пушку »маузер«. Нешто касније, у једној шуми испод врха Гостиљ, заробљена су четири ненаоружана четника.²⁶⁷⁾

ве борбу против јединица НОВЈ борци 3. чете 2. батаљона уверили су се ових фебруарских дана 1945. године. Команда чете била је смештена у једној добро стојећој сељачкој кући. На питање командира чете Бранка Боснића чија је слика на зиду која је приказивала официра у униформи краљеве гарде, домаћица је одговорила да је то њен муж, четнички командант Никола Петровић, од кога је она донела и писмо. У писму је изражена жеља Петровићева да се са својом јединицом преда команди ове јединице НОВЈ, уз гаранцију да им се неће десити ништа зло и да ће његови људи моћи да се врате својим

²⁶⁵⁾ > *Казивања Бранка Боснића*, тада командира 3. чете 2. батаљона 23. бригаде, аутору.

²⁶⁶⁾ у борбама код Сочковца и Бољанића 26. фебруара 1945. г. погинули су (према архивским истраживањима аутора): Бранислав Гагић, Живко Живадиновић, Максим Илић, Загорка Јеличић, четна болничарка, и Милан Мајсторовић Корчагин, помоћник политичког комесара 2. батаљона.

²⁶⁷⁾ АОС, к. 1337, рег. бр. 33-1/4.

кућама. Сматрајући себе ненадлежним за ове преговоре, командир Боснић је упутио писмо у штаб бригаде, из којег је добијен одговор да на преговоре треба да иду командир Боснић, политички комесар чете Тихомир Михајловић и обавештајни официр бригаде Миодраг Видојковић. У току ноћи један водник из 3. чете неопажено се привукао кући у којој су били заказани преговори и посео положаје према четницима. У кући су били командант бригаде Никола Петровић, његов начелник штаба и још један капетан, за кога се касније сазнало да је то био Цвијетин Тодић²⁶⁸ или његов брат. Предаја је била заказана за 18 часова истог дана, али уместо тога, четници су увече пошли у жестоки напад на положаје 2. батаљона.²⁶⁹

Бригада се на овим положајима задржала и 27. фебруара. Дубинске патроле и извиђачка одељења прикупљали су у току дана обавештајне податке о непријатељу, из којих се сазнало да се четници налазе у Орашју, и да из овог засеока шаљу јаче патроле које су контролисале све висове засеока Клоча. Четничка главнина налазила се у Текућици, Сухом Пољу и Стријежевици. Морал четничких јединица био је низак, и како су изјављивали заробљени четници, већина је, пре свих мештани и новомобилисани, била свесна бесмислености и узалудности даљег вођења борби против јединица НОВЈ и да се користе сваком приликом да се предају. Четнички батаљони имали су језгра од око 70 старих, у злочине против народа огрезалих четника и они су држали у страху и покорности остале, мобилисане четнике. Један батаљон, из кога је дезертирао већи број командира чета и водова био је расформиран и људство растурено у други батаљон.

На основу наређења штаба 45. дивизије и у сагласности са штабом 24. бригаде, штаб 23. бригаде је у 12.30 часова издао заповест батаљонима за општи напад на четнике, са задатком потпуног разбијања ове четничке групе на Озрену и избијања на десну обалу реке Босне са циљем спречавања неометаног извлачења јединица групе армија »Е« према северу у састав немачких јединица на Сремском фронту. Непосредни задатак бригадних батаљона био је разбијање четничких јединица у

²⁶⁸® 36. НОР, XIV, 4, док. 3, 64, 72, 99. - Цвијетин Тодић, резервни поднаредник, касније унапређен у чин поручника (негде пише и капетан), био је командант Озренског четничког одреда, који се од друге половине 1944. године називао Озренски корпус ЈВУО. Убили су га борци 2. чете 2. батаљона 23. бригаде.

АОС, к. 1337, рег. бр. 38-1/2.

селима и засеоцима: Орашје, Текућица, Сухо Поље и избијање на линију села Липа - Каменичко брдо - Приђел.²⁷⁰

Други, 3. и 4. батаљон кренули су у напад на четничке јединице 27. фебруара тачно у 18 часова, с тим што је 1. батаљон био одређен за бригадну тактичку резерву.

Око 18.30 часова 3, 4. и 5. батаљон Озренске четничке бригаде били су постројени у засеоку Орашје, пред полазак у напад на јединице НОВЈ. Како је дивизијска артиљерија у току дана узела елементе за гађање, започела је са ватром, па је неколико граната погодило циљ и унело панику у непријатељске редове. Четници су се скоро у бекству повукли према Стријежевици, на десну обалу реке Босне према Маглају.

Трећи батаљон се кретао правцем Крушик - Топаловићи - Ивановићи - Илијин гроб - с. Приђел и код школе у селу Шеварлије успоставио везу са деловима 24. бригаде. Четврти батаљон кренуо је од школе у Бољанићу, правцем Орашје - Брђани и избио на цесту у засеоку Брђани. Ту је успоставио везу са 3. батаљоном и један другом су садејствовали у даљем покрету. Други батаљон кретао се иза 4. батаљона. Са њим је ишло и једно бацачко одељење бригадне противколске чете.

У свом кретању батаљони нису наишли на четнике и 28. фебруара су избили на линију с. Липа - Приђел - Шеварлије. Први батаљон остао је за то време у засеоцима Потоци и Савићи, у бригадној тактичкој резерви, са задатком обезбеђења превијалишта и интендантуре.

По завршеном задатку, сходно бригадној заповести, батаљони су се вратили на своје полазне положаје: 3. батаљон на косу северно од Гостиља, 2. батаљон у засеоку Брђани, поседајући положаје на к. 188, к. 288 и к. 269, са оријентацијом према Текућици и Сухом Пољу, 4. батаљон налазио се на десном крилу 2. батаљона, затварајући све правце на северу све до реке Спрече. Овог дана предало се пет четника, од којих три са оружјем и муницијом.

Свим батаљонима скренута је пажња да шаљу своје дубинске патроле и јака извиђачка одељења према комуникацији Маглај - Аобој ради прикупљања што више обавештајних података о непријатељу и уопште наглашена је већа активност обавештајне службе батаљона и бригаде. У току дана 1. батаљон је кренуо према дивизијском наређењу на десну обалу реке Спрече у привремени састав 20. бригаде. Време

270) АОС, к. 1337, рег. бр. 32-1/1, *Извештај штаба 23. бригаде*, О. бр. 47, од 28. фебруара 1945. године, штабу 45. дивизије.

је било отоплило. Предао се један четник са пушком и 90 метака.

Од 11. до 28. фебруара 1945. године 23. бригада водила је успешне борбе против четника Озренског корпуса (Озренска и Зеничка четничка бригада), којима је командовао Цвијетин Тодић, укупно девет батаљона са око 2.000 људи. Приликом ових борби остварена је и одржавана стална веза са деловима 24. бригаде на левом и 20. бригаде на десном крилу, којима су батаљони 23. бригаде повремено садејствовали и у нападним дејствима. При извођењу ових борбених дејстава све су се јединице држале војнички и успешно извршавале постављене им борбене и маршевске задатке, изузев неопрезности показане на положају Кик, када су батаљони били изненађени од четника и принуђени на привремено повлачење.

бригадна противколска чета, нарочито њена команда и водници, командир Радул Војводић, политички комесар Драгутин Поповић, водници Милутин Милетић и Милан Таучер, који су сви били рањени у борбама на положају Крстац. Са својом четом они су водили скоро трочасовну борбу против четника и задржавали далеко јачег непријатеља, штитећи уредно повлачење бригадних батаљона.

Због растреситог терена, испресецаног јаругама и вододелинама, и услед тешке проходости озренског масива, завејаног снегом, било је отежано и временски успоравано извођење борбених дејстава а одржавање достигнутих положаја још теже. Међутим, борбени успеси бригаде били би несумњиво значајнији и са протеривањем четничких јединица са ове просторије ишло би се далеко брже да је остваривано редовно поравњање борбених линија са 20. и 24. бригадом 45. дивизије, на левом и десном крилу, а тиме са целим фронтом према Грачаници, Добоју и Маглају.

имала 25 погинулих и 75 рањених, а непријатељ 107 погинулих, 213 рањених и 14 заробљених војника. Утрошено је са бригадне стране 8.500 стројничких и 17.000 митраљеских и пушчаних метака, 90 мина за бацач 82 мм и 17 ручних бомби.²⁷¹

²⁷¹) АОС, к. 1337, рег. бр. 33-1/4.